

Särkyvät mielet suomalaisessa modernistisessä kirjallisuudessa

Anna Ovaska 2023: *Shattering Minds: Experiences of Mental Illness in Modernist Finnish Literature*. Studia Fennica Litteraria 13. Helsinki: SKS. 261 s.

Mielenterveyden ja sairauden kysymyksillä on yhä suurempi rooli nykykulttuurissamme ja sitä koskevaa tutkimusta on Suomessa tehty 2000-luvulla runsain mitoin. Anna Ovaska on osallistunut keskusteluun väitöksellään *Fictions of Madness: Shattering Minds and Worlds in Modernist Finnish Literature* (2020), johon *Shattering Minds: Experiences of Mental Illness in Modernist Finnish Literature* perustuu. Tutkimus käsittelee suomalaisen modernistisen kirjallisuuden keinoja käsitellä särkyneitä mieliä. Sen lähtökohtana on kiinnostus niihin keinoihin, joilla kaunokirjallisuus kutsuu lukijan mukaan tekstissä kuvattuun henkilöhahmon kokemukseen. Kuten Ovaska (2023, 9) toteaa, tärkeää on kuitenkin pitää mielessä, että kirjallisuutta ei voi nähdä yksinomaan välineenä mielen ymmärtämiseen. Sen sijaan kirjallisuus muiden kulttuuristen konstruktioiden tavoin osallistuu osaltaan niiden käsitysten ja puheen tapojen määrittämiseen, joilla myös todelliset ihmiset hahmottavat omaa ja toistensa mielenterveyttä, sairautta ja olemisen tapaa.

Ovaska hyödyntää analyysissään narratologian, enaktivistisen ja feministisen teorian sekä psykologian näkökulmia. Tavoitteena on tarkastella sitä, miten kirjallisuus kuvaa ja tekee ymmärrettäväksi mielen pirstoutumisen ja mielenterveyden horjumisen kokemuksia. Teoksellaan Ovaska liittyy siihen kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksen traditioon, joka haastaa diagnostisia tapoja lukea ja tulkita mielenterveyden horjumista. Luenta hämärtää käsitystä mielestä selvärajaisena ja ”hulluudesta” mielensisäisenä kokemuksena.

Ovaskan tutkimuksen kohteena ovat Helvi Hämäläisen *Kaunis sielu* (1928/2001), Jorma Korpelan *Tohtori Finckelman* (1952), Timo K. Mukan *Tabu* (1965) ja Maria Vaaran *Likaiset legendat* (1974). Tutkimus etenee romaani kerrallaan niin, että jokaisesta neljästä romaanista nostetaan esiin kyseisen romaanin tapoja kuvata särkyneitä mieltä. Tämä ratkaisu palvelee erinomaisesti tutkimuksen tavoitteita: teoksesta hahmottuu samalla kuva siitä, millainen tila mielenterveyden ja sairauden kysymyksillä on kutakin romaania kehystävässä yhteiskunnassa ollut, ja kuinka kotimainen modernistinen kirjallisuus on näihin kysymyksiin tarttunut.

Hämäläisen *Kaunis sielu* on vuonna 2001 julkaistu fragmentaarinen tarina naispäähenkilöstä, joka murhaa miehen ja päättyy suhteeseen naisen kanssa. Hämäläinen kirjoitti 1920-luvun Helsinkiin sijoittuvan tarinan uransa alkuaikana, mutta mitä luultavimmin homoseksuaalisuuden teema johti sii-

hen, ettei sitä hänen elinaikanaan julkaistu. Romaanin kertoja kuvaa mielensä sekasortoa ymmärtääkseen, mitä on tapahtunut.

Korpelan *Tohtori Finckelman* -romaanin suhteen Ovaska tuo ilmi erilaiset, toisistaan poikkeavat tulkinnat: lukija voi valita päähenkilön mielen tilalle erilaisia tulkinnan kehyksiä. Ovaska nostaa esiin myös tärkeän ajatuksen teoksesta psykiatrian kritiikkinä. Samoin Vaaran *Likaiset legendat* -romaanin luennassa esiin nousee psykiatrian kritiikki ja potilaan kokemus: se on aineiston ainoa avoimen omaelämäkerrallinen romaani, joka nojautuu jo lähtökohtaisesti psykiatriseen diagnoosiin. Vaaran pyrkimyksenä oli avata ja kuvata skitsofreniaa ja psykoosisairautta kokemuksena. Luennassaan Ovaska tukeutuukin vahvasti enaktivistiseen teoriaan ja narratiiviseen analyysiin kuvatessaan esimerkiksi hallusinaatioista, muistoista ja kuvitelmista rakentuvaa, psykiatriseen laitostodellisuuteen sekoittuvaa kokemusmaailmaa.

Mukan *Tabua* lukiessaan Ovaska haastaa erityisesti Leena Mäkelä-Marttisen (2008) ja Toni Lahtisen (2013) aiempia tulkintoja romaanista kuvauksena seksuaalisuuden heräämisenä ja tarkastelee romaanin tapahtumia trauman ja seksuaalisen väkivallan sekä pedofilian tulkintakehyksistä. Ovaskan luennassa korostuu lukijan eettinen vastuu eräänlaisena väkivallan todistajana tilanteessa, jossa henkilöhahmot itse ovat traagisen kyvyttömiä tunnistamaan omaa tai toistensa mielen tilaa. *Tabu*-romaanin kohdalla asetuvat vastakkain nykylukijan tulkinta ja kirjoitusajankohdan näkemykset. Viimeksi mainitussa korostuu tietynlaisten kokemusten tabuluonne: myös aiemmissä tulkinnoissa on korostettu myyttistä ja symbolista lähestymistapaa ja jätetty huomiotta kuvattujen kokemusten traumaattisuus. Tutkimuksesta muodostuu näin eräänlainen kirjallisten, särkyneiden mielten ja niiden vastaanoton historia.

Tutkimukseen valitut, poikkitieteelliset lähestymistavat rakentavat yhdessä kuvaa kirjallisesta särkyneen mielen kokemuksesta. Teoreettisen viitekehyksen ja hulluutta ja mielisairautta koskevien nykykeskustelujen avaaminen ja tarkempi käsitteleminen johdantoluvuissa olisi kuitenkin luonut vankemman kytköksen siihen laajaan kirjoon tutkimusta, jossa käydään keskustelua mielen-terveyden järkkymisestä ja terveyden ja hulluuden suhteista ja määrittelmästä. Nyt tarkastelu kytkeytyy pitkälti sairausdiskurssiin, vaikka painottaakin kokemuksellisuutta ja enaktivistista sairauskokemuksen fenomenologiaa ja kytkeytymistä ympäröivään maailmaan. Hulluuden monimuotoisuuden avaaminen johdanto-osiossa olisi voinut tuoda lisäarvoa luentaan ja vahvistaa myös teoreettisella tasolla sitä mielen-terveyden ja sairauden määrittelyjä kyseenalaistavaa otetta, joka nyt jää analyysilukujen varaan. Jäimme miettimään myös tutkimuksessa käytetyn ”shattering”-termin (suom. ”särkynyt”; ”pirstoutuva”) perusteita tutkimuksen avainkäsitteenä. Tämän avaaminen olisi entisestään asemoinut tutkimusta suhteessa muihin kirjallisiin mieliä ja mielen-terveyden ja sairauden kysymyksiä koskeviin tutkimuksiin.

Teoksen analyysi on oivaltavaa ja sujuvaa. Luvut ovat kuitenkin keskenään hieman epäsuhtaisia sekä pituudeltaan että siinä, miten niissä keskustellaan

aiemman tutkimuksen kanssa ja kontekstualisoidaan aiempaan kirjallisuuteen. *Tohtori Finckelmania* käsittelevä luku kattaa 60 sivua ja kytkeytyy vahvasti niin aiempaan tutkimukseen kuin Fjodor Dostojevskin tuotantoon, ja *Tabu*-luenta tarkastelee kriittisesti ja lukijan etiikkaa penäten aiempia tutkimuksia. *Likaisten legendojen* luenta jää kuitenkin hieman harmillisesti vaille kontekstualisointia mittavaan, erityisesti anglosaksisessa kirjallisuudentutkimuksessa ja psykiatriakriittisessä kirjallisuudessa käytyyn keskusteluun psykooseista ja psykiatriasta konteksteista, joihin lähdeluettelossa kuitenkin viitataan. Toisaalta tämä tekee *Likaisia legendoja* koskevasta luvusta tiiviin ja helppolukuisen.

Kokonaisuutena *Shattering Minds* on taidokkaasti toteutettu tutkimus, jossa valitut näkökulmat ovat perusteltuja ja eri teorioita hyödynnetään monipuolisesti kerrottujen mielten analyysissa. Tutkimus nostaa hienolla tavalla esiin suomalaisen modernistisen kirjallisuuden ja sen tulkinnan konventioita. Helvi Hämäläisen pitkään piilossa olleen romaanin ja Maria Vaaran *Likaisten legendojen* nostaminen kirjallisuuskeskusteluun on jo sinänsä arvokasta. Tutkimus kutsuu lukijansa mukaan keskusteluun kerrotuista mielistä ja mielenterveyden ja sairauden rajankäynteistä.

Saara Jäntti ja Erika Miettinen

Lähteet

- Lahtinen, Toni 2013. *Maan höyryävässä sylissä. Luonto, ihminen ja yhteiskunta* Timo K. Mukan tuotannossa. Helsinki: WSOY.
- Mäkelä-Marttinen, Leena 2008. *Olen maa johon tahdot. Timo K. Mukan maailmankuvan poetiikkaa*. Helsinki: SKS.
- Ovaska, Anna 2020. *Fictions of Madness: Shattering Minds and Worlds in Modernist Finnish Literature*. Helsinki: Helsingin yliopisto.